

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Deze elektronische versie maakt het mogelijk alle documenten van de papieren versie te raadplegen, die in elektronische vorm bestaan. Dit laatste is niet het geval voor bepaalde artikels van doctrine, die enkel in de papieren versie beschikbaar zijn. Deze papieren versie is voorbehouden aan de leden en de diensten van het federale Parlement. De elektronische versie bevat wel de referenties van de doctrine, die in de papieren versie is opgenomen. Alle elektronische adressen waren toegankelijk op de datum van verschijning van het dossier. Het is echter altijd mogelijk dat bepaalde adressen worden afgeschaft of veranderd.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	2
BELGIË.....	10
Wetgeving.....	10
Rechtsleer.....	10
Links	10
DUITSLAND.....	11
Wetgeving.....	11
Commentaar	11
ZWITSERLAND.....	13
Wetgeving.....	13
Rechtsleer.....	13
Links	13
OOSTENRIJK.....	14
Wetgeving.....	14
Ontwerp van de expertengroep	14
Commentaar	14
VERENIGDE STATEN	17
Wetgeving.....	17
Rechtsleer.....	17
Links	19
BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS	20

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

INLEIDING

Dit dossier bevat documentatie betreffende de Senaat in een aantal landen. De aandacht gaat hierbij vooral naar de samenstelling en de bevoegdheid van deze wetgevende vergadering. Gelet op de hoeveelheid van de bestaande rechtsleer, diende een selectie in de artikels te worden gemaakt. Zeker wat België betreft komen daarbij, naast de samenstelling en de bevoegdheden, vooral de problemen in verband met de huidige wetgevende procedure en de hervormingsvooruitzichten van de Senaat aan bod.

In België werden de samenstelling en de bevoegdheden van de Senaat grondig gewijzigd bij de hervorming der instellingen van 1993. Het was de bedoeling van deze hervorming om enerzijds de Senaat aan te passen aan de federale staatsstructuur door haar samenstelling te wijzigen en er op die manier een ontmoetingsplaats van te maken voor de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten. Anderzijds wilde men een antwoord geven op de kritieken die geuit werden ten aanzien van het volledig bicameralisme door de wetgevende procedure te rationaliseren en door van de Senaat, d.m.v. een wijziging van haar bevoegdheden, voornamelijk een reflectiekamer te maken.

Krachtens artikel 67 van de Grondwet is de Senaat momenteel samengesteld uit 71 senatoren. Deze zijn verkozen of aangewezen voor vier jaar. Veertig senatoren (25 Nederlandstalige en 15 Franstalige) worden rechtstreeks verkozen. Daarbij komen 21 gemeenschapssenatoren, die in hun midden worden aangewezen door de Parlementen van de gemeenschappen, met name tien door het Vlaams Parlement, tien door het Parlement van de Franse Gemeenschap en één door het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap. Tenslotte worden er tien senatoren (zes Nederlandstalige en vier Franstalige) gecoöpteerd door de twee eerste categorieën van senatoren. Artikel 72 van de Grondwet voorziet bovendien dat de kinderen van de koning of bij gebreke hieraan de erfgenamen van de tak van de koninklijke familie die geroepen is om te regeren, van rechtswege senator zijn.

Voor wat betreft de wetgevende bevoegdheden staat de Senaat niet op gelijke voet met de Kamer van volksvertegenwoordigers. Er bestaan immers drie soorten wetgevende procedures : de monocamerale procedure van artikel 74 van de Grondwet, de verplicht (of integraal) bicamerale procedure van artikel 77 van de Grondwet en de optioneel (of gedeeltelijk) bicamerale procedure van artikel 78 van de Grondwet. De materies die onder de monocamerale procedure vallen, worden uitsluitend door de Kamer behandeld, zonder tussenkomst van de Senaat. Het betreft het verlenen van naturalisaties, de wetten met betrekking tot de verantwoordelijkheid van de ministers, de goedkeuring van de begrotingen en de rekeningen van de Staat en de vaststelling van het legercontingent. De materies die onder de verplicht bicamerale procedure vallen, moeten zowel door de Kamer als door de Senaat goedgekeurd worden. Beide moeten overeenstemming bereiken over een zelfde tekst. Deze procedure wordt toegepast voor de herziening van de Grondwet, voor de wetten die een bijzondere meerderheid vereisen, voor alle wetgeving die de structuur en de werking van de Belgische Staat regelt, voor de wetten die de samenwerkingsakkoorden goedkeuren die gesloten werden tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten, de wetten die internationale verdragen goedkeuren

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

alsook de wetten houdende de organisatie van de hoven en rechtbanken, de Raad van State en het Grondwettelijk Hof. De overige materies vallen onder de optioneel bicamerale procedure. In het kader van deze procedure kan de Senaat, mits ze bepaalde vormvereisten en termijnen eerbiedigt, gebruik maken van haar initiatiefrecht, evocatierecht of amenderingsrecht om tussen te komen. Ze beschikt nochtans niet over een definitief blokkeringsrecht aangezien het, aan het einde van de procedure, de Kamer is die in alle gevallen het laatste woord heeft.

Voor het overige oefent de Senaat geen politieke controlefunctie uit over de regering. Dit behoort immers tot de exclusieve bevoegdheden van de Kamer. Ze heeft wel een informatierecht dankzij de mondelinge en schriftelijke vragen, de vragen om uitleg en de mogelijkheid om parlementaire enquêtecommissies te organiseren, zonder dat hier evenwel een politieke sanctie aan verbonden kan worden.

Krachtens artikel 143§2 van de Grondwet is uitsluitend de Senaat bevoegd om gemotiveerd advies uit te brengen in het kader van de procedure voor de regeling van belangenconflicten tussen de wetgevende vergaderingen op federaal, gemeenschaps- en gewestniveau.

Omwille van de complexiteit van de regels voor de wetgevingsprocedure en conform artikel 82 van de Grondwet werd door de wet van 6 april 1995 een overlegorgaan in het leven geroepen om de goede werking te waarborgen van de bevoegdheidsverdeling tussen de federale wetgevende kamers. Deze parlementaire overlegcommissie, die paritair is samengesteld uit leden van de Kamer en de Senaat, is belast met de regeling van de bevoegdheidsconflicten tussen de twee Kamers en moet zich uitspreken over evocatie- en onderzoekstermijnen van wetteksten.

De problemen met de actuele wetgevingsprocedure hebben vooral betrekking op de interpretatie van de lijst van materies die onderworpen zijn aan de verplicht bicamerale procedure van artikel 77 van de Grondwet en op de manier waarop de gemengde ontwerpen, die zowel onder de verplichte als onder de optioneel bicamerale procedure vallen, behandeld moeten worden. Sedert 1993 is het idee om de Senaat te hervormen regelmatig ter sprake gekomen. Het laatste politieke akkoord terzake dateert van 26 april 2002. Dit akkoord voorzag een Senaat die samengesteld zou zijn uit 70 senatoren die om de vijf jaar aangewezen zouden worden door de parlementen van de Gemeenschappen (35 Nederlandstalige, 34 Franstalige en één Duitstalige). Voor wat betreft de bevoegdheden voorzag het akkoord met name het behoud van het volledig bicameralisme voor de herziening van de Grondwet en voor de bijzondere meerderheidswetten, een wijziging van de modaliteiten van het evocatierecht van de Senaat en een exclusieve bevoegdheid van de Senaat voor de goedkeuring van gemengde verdragen en multilaterale samenwerkingsakkoorden. De artikels van de Grondwet die gewijzigd moesten worden om deze hervorming te realiseren werden opgenomen in de herzieningsverklaring van de Grondwet van april 2003 maar deze artikels werden niet herzien tijdens de voorbije legislatuur. De artikels die betrekking hebben op de hervorming van het bicameralisme maken opnieuw deel uit van de verklaring tot grondwetsherziening van mei 2007. Titel IV van de Grondwet werd ook voor herziening vatbaar verklaard met de bedoeling de bevoegdheid van de Senaat m.b.t. de goedkeuring van de internationale verdragen uit te breiden.

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

In Duitsland zorgt de Bundesrat voor de vertegenwoordiging van de deelstaten op het federale niveau. De Bundesrat is samengesteld uit leden van de regeringen van de deelstaten. Ze worden door die regeringen benoemd en ontslagen. De Bundesrat wordt hernieuwd in functie van de verkiezingen in de deelstaten, die op verschillende data plaats hebben. Elke deelstaat heeft zoveel leden als hij stemmen heeft. Dit aantal stemmen staat in functie van het inwonersaantal en varieert tussen minimum 3 en maximum 6. Elke deelstaat kan enkel in blok de stemmen uitbrengen waarover hij beschikt. Elke deelstaatregering moet dus intern een akkoord vinden over de wijze waarop in de Bundesrat wordt gestemd. Het voorzitterschap van de Bundesrat wordt telkens voor één jaar waargenomen, volgens een vastgestelde beurtrol. Voor de Europese aangelegenheden kan een 'Europakammer' worden ingericht, waarvan de beslissingen hetzelfde effect hebben als die van de Bundesrat zelf.

De Bundesrat speelt een belangrijke rol in het wetgevingsproces. Zo heeft hij het initiatiefrecht en wanneer het gaat om een wetsontwerp uitgaande van de regering, moet dit in eerste instantie aan de Bundesrat worden voorgelegd die terzake een standpunt bepaalt. Nadien wordt het geheel, samen met het antwoord van de regering, doorgestuurd naar de Bundestag. Ook moeten alle teksten goedgekeurd door de Bundestag, aan de Bundesrat worden voorgelegd. Als de Bundesrat en de Bundestag het niet eens zijn over de aan te nemen tekst, kan de bemiddelingscommissie worden ingeschakeld.

De mate waarin de Bundesrat impact uitoefent op het wetgevingsproces hangt verder af van de aard van de wetgeving. Hierbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen 'Zustimmungsgesetze' en 'Einspruchsgesetze'. In het eerste geval is instemming van de Bundesrat nodig, in het tweede geval kan de Bundesrat bezwaar maken, maar uiteindelijk kan de Bundestag, mits de vereiste meerderheid, over dit bezwaar heenstappen. Tot de wetgeving die de instemming van de Bundesrat vereist, behoren de wetten tot wijziging van de Grondwet, de wetten met een impact op de financiën van de deelstaten en de wetten die een weerslag hebben op de administratieve autonomie van de deelstaten. Het aantal wetten dat de instemming van de Bundesrat vereist, is in de loop der jaren opgelopen tot meer dan 50%. Daar Bundestag en Bundesrat niet noodzakelijk een zelfde politieke meerderheid hebben, kan het toestemmingsvereiste aanleiding geven tot het blokkeren van wetgeving door de Bundesrat.

Op 1 september 2006 werden de nieuwe grondwetsbepalingen inzake de hervorming van het federalisme van kracht, een aantal begeleidende bepalingen op 1 januari 2007. Door deze nieuwe bepalingen zou o.a. het aantal wetten waarvoor de instemming van de Bundesrat vereist is, moeten dalen. Deze daling gaat dan samen met een toenemende bevoegdheid van de deelstaten om zelf regelingen te treffen die afwijken van de federale bepalingen. Hiertoe werden o.a. wijzigingen doorgevoerd in de concurrerende bevoegdheden (art. 72 § 3 G.W.), evenals in de bepaling inzake de uitvoering van federale wetten door de deelstaten als hun eigen bevoegdheid (art. 84 § 1 G.W.). Op basis van laatstgenoemd artikel vereisten voordien veel federale wetten de instemming van de Bundesrat, zodra daarin bepalingen waren opgenomen m.b.t. de uitvoering ervan.

Wat de Europese aangelegenheden betreft, nemen de Bundestag en de deelstaten, bij wege van de Bundesrat, deel aan de aangelegenheden van de Europese Unie. Ook moet de federale regering Bundestag en Bundesrat volledig en zo snel mogelijk informeren over de projecten van de Europese Unie. De mate waarin de Bundesrat in het

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

besluitvormingsproces betrokken wordt, hangt af van de mate waarin de Bundesrat of de deelstaten bij een soortgelijke materie op intern vlak betrokken zijn. Meer algemeen bepaalt art. 53 van de Grondwet dat de leden van de federale regering het recht hebben en, indien hun de vraag wordt gesteld, de plicht deel te nemen aan de debatten in de Bundesrat en zijn commissies. Ook heeft de bondsregering een algemene informatieplicht. T.o.v. internationale verdragen waarvoor de federale staat bevoegd is, heeft de Bundesrat dezelfde bevoegdheden als t.o.v. een federale wet betreffende eenzelfde materie.

Tot slot vereisen ook een groot aantal 'Rechtsverordnungen' (regelingen uitgevaardigd door de bondsregering of een bondsminister in toepassing van een wet) en 'allgemeine Verwaltungsvorschriften' (beleidsregels van de bondsregering aan administratieve instanties) de instemming van de Bundesrat.

Er kan nog worden opgemerkt dat in Duitsland thans een tweede fase in de herziening van het federalisme van start is gegaan. Die heeft vooral betrekking op de modernisering van de financiële verhoudingen tussen federale staat en deelstaten.

Het Zwitserse federale parlement, in Bern gelegen, bestaat uit twee kamers, de Nationale Raad en de Raad van Staten, die evenwaardig zijn en dezelfde bevoegdheden hebben. Men noemt het parlement een militieparlement omdat de grote meerderheid van de leden naast het vrijwillige parlementair mandaat ook een professionele activiteit uitoefent. De Nationale Raad en de Raad van Staten beraadslagen in principe apart. Voor alle beslissingen van het federale parlement is de goedkeuring van beide raden vereist. De verenigde kamers, zetelend onder het voorzitterschap van de voorzitter van de Nationale Raad, stemmen met name over de verkiezing van de leden van de federale Raad (d.i. de federale regering) en het federale Hooggerechtshof, over de aanwijzing van de kanselier van de confederatie en (in oorlogstijd) de opperbevelhebber van het leger, zij arbitrereren in bevoegdheidsconflicten tussen de hoogste federale instanties en zij spreken zich uit over gratieverzoeken. De raden zetelen ook samen bij bijzondere gelegenheden, zoals bij de verklaringen van het federaal Parlement. De belangrijkste wetten i.v.m. de Raad van Staten zijn de federale Grondwet van 1999 (art. 148-173) en de wet van 2002 m.b.t. het federale parlement.

Krachtens artikel 148 van de federale Grondwet is het federale parlement de hoogste autoriteit van de confederatie, met uitzondering van de rechten van het volk en van de kantons. De Raad van Staten vertegenwoordigt de kantons en telt 46 zetels, 2 per kanton (naar het voorbeeld van de Amerikaanse Senaat) en 1 voor elk zogenaamd 'half kanton'. Een bijzondere eigenschap van de Raad van Staten is dat zij niet met legislaturen werkt, omdat niet alle vertegenwoordigers gelijktijdig verkozen worden. Voor de grote meerderheid van de kantons (23) geldt dat de vertegenwoordigers die zetelen in de Nationale Raad en in de Raad van Staten tegelijkertijd verkozen worden met de vertegenwoordigers in de kantonale raden, maar in drie kantons worden de vertegenwoordigers voor de Nationale Raad en de Raad van Staten op een ander ogenblik gekozen dan deze van de kantonale raden. Een andere bijzonderheid is dat het parlement de regering niet kan ontslaan. Telkens er een wetsvoorstel of –ontwerp ingediend werd, wordt dit zowel door de Nationale Raad als door de Raad van Staten bestudeerd en beslist elke raad of hij het voorstel of ontwerp behandelt. Indien dit het geval is, bestudeert de raad het voorstel of ontwerp artikel per artikel en bespreekt het artikel per artikel. Volksinitiatieven, ontwerpen i.v.m. het budget, de beheerrapporten, de rekeningen, de

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

waarborgen m.b.t. kantonale grondwetten en de klachten over verdragen die afgesloten werden tussen kantons onderling of met het buitenland worden van rechtswege behandeld. Na de eerste artikelsgewijze behandeling vindt er in elke raad een algemene stemming over de integrale tekst plaats. Over de voorstellen of ontwerpen die van rechtswege behandeld worden, hoeft geen voorafgaande algemene stemming plaats te vinden, behalve wanneer zij betrekking hebben op het budget of de rekeningen.

Wanneer de tekst na deze eerste algemene stemming verworpen wordt, wordt hij niet verder behandeld. Wanneer een tekst die betrekking heeft op het budget of de rekeningen verworpen wordt, gaat hij automatisch terug naar de Federale Raad. Wanneer het onderzoek van een ontwerp van federale wet, van ordonnantie van het federale Parlement of van federaal besluit, dat onderworpen is aan een verplicht of facultatief referendum, in de beide kamers afgerond is en de definitieve tekst goedgekeurd werd, gaat elke raad over tot de definitieve stemming van de tekst zoals hij werd opgesteld door de redactiecommissie. Indien de twee raden de tekst goedkeuren wordt hij beschouwd als zijnde een geldige akte van het federaal Parlement. Indien beide of één van de raden de tekst verwerpen, wordt hij als afgekeurd beschouwd. Het onderzoek van een tekst die apart door de twee raden behandeld moet worden, wordt eerst aan één van beide raden toegewezen. De voorzitters van de raden beslissen hierover in onderling overleg en bij onenigheid belist het lot. Mits beide raden akkoord gaan, kunnen ontwerpen van een zekere grootte uitzonderlijk opgesplitst worden in verschillende delen en reeds vóór de stemming over het geheel gedeeltelijk naar de andere raad doorgestuurd worden. Wanneer er na het onderzoek van de tekst meningsverschillen blijven bestaan tussen de raden, dan worden de afwijkende beslissingen van de ene raad aan de andere raad ter beraadslaging voorgelegd, tot er een akkoord ontstaat. Indien er nog steeds meningsverschillen blijven bestaan wanneer elke raad drie maal artikelsgewijs de tekst behandeld heeft, dan wordt een bemiddelingsconferentie bijeengebracht, die een compromisoplossing moet trachten te vinden. Naast de wetgevende functie zijn de belangrijkste functies van de Raad van Staten en de Nationale Raad de controlefunctie over de activiteiten van de Federale Raad en de federale administratie, evenals de goedkeuring van internationale verdragen.

Noch het bicamerale systeem, noch de bevoegdheden van de Raad van Staten worden momenteel ter discussie gesteld.

In Oostenrijk zorgt de Bundesrat voor de vertegenwoordiging van de belangen van de deelstaten in het federale wetgevende proces. De leden van de Bundesrat worden aangeduid door de wetgevende vergaderingen van de deelstaten voor de duur van hun legislatuur. Dit gebeurt op basis van evenredige vertegenwoordiging, met dien verstande dat minstens één zetel moet gaan naar de tweede grootste partij in de Landtag. Het aantal afgevaardigden per deelstaat wordt bepaald door het bevolkingsaantal, met een maximum van 12 en een minimum van 3. Na elke volkstelling (om de 10 jaar) wordt het aantal mandaten herberekend. Voor elk lid wordt ook een plaatsvervangend lid aangeduid. Het voorzitterschap van de Bundesrat wisselt halfjaarlijks tussen de deelstaten in alfabetische orde.

Volgens artikel 24 van de Grondwet neemt de Bundesrat samen met de Nationalrat deel aan het federale wetgevende proces. Als een wetgevende tekst door de Nationalrat is goedgekeurd, wordt hij aan de Bundesrat voorgelegd. Tenzij grondwettelijk anders

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

bepaald, kan de Bundesrat een gegrond bezwaar formuleren, dat door de Nationalrat uiteindelijk kan worden weggestemd. In een beperkt aantal gevallen beschikt de Bundesrat over een absoluut veto. Dit geldt t.o.v. grondwettelijke wetten of bepalingen die de bevoegdheden van de deelstaten beperken of de Bundesrat zelf betreffen evenals t.o.v. verdragen van politieke aard en verdragen met een weerslag op wetgeving betreffende aangelegenheden die behoren tot de onafhankelijke bevoegdheidssfeer van de deelstaten. Voor een aantal wetteksten is er geen medewerking van de Bundesrat voorzien. Zij worden enkel ter kennisgeving naar de Bundesrat gestuurd. Dit betreft inzonderheid beslissingen inzake het reglement van orde van de Nationalrat en de ontbinding van deze Rat evenals inzake het federale budget. Verder beschikt de Bundesrat en een derde van zijn leden ook over het initiatiefrecht. Deze teksten worden dan direct ingediend bij de Nationalrat. Vervolgens kan worden aangestipt dat in de Bundesrat schriftelijke en mondelinge vragen mogelijk zijn en dat de Bundesrat door middel van moties politieke thema's onder de aandacht van de federale regering kan brengen. Leden van de federale regering kunnen deelnemen aan de debatten in de Bundesrat en in de Commissies. Hun aanwezigheid kan door leden van de Bundesrat worden gevraagd. Ook deelstaatspremiers kunnen aan de beraadslagingen in de Bundesrat deelnemen. De Bundesrat kan echter niet het vertrouwen in de regering of zijn individuele leden weigeren en kan ook geen onderzoekscommissies instellen. De art. 23e en 23f van de Grondwet bepalen dat Nationalrat en Bundesrat betrokken worden in interne besprekingen over onderhandelingen op EU-niveau. De verantwoordelijke bondsminister moet Nationalrat en Bundesrat zo snel mogelijk inlichten over de ontwikkelingen in de EU. Beide kamers kunnen hun standpunten bepalen. Het verantwoordelijke federale regeringslid is gebonden door het standpunt van de Bundesrat wanneer het Europees voornemen moet worden omgezet door federale grondwettelijke bepalingen waarvoor de toestemming van de Bundesrat nodig is omdat ze de bevoegdheden van de deelstaten in de uitoefening van hun wetgevende of uitvoerende macht raken. Het verantwoordelijke regeringslid kan van voornoemd standpunt van de Bundesrat enkel afwijken om dringende redenen van buitenlands beleid of integratie. Bij deze standpuntbepaling speelt de EU-Commissie van de Bundesrat een belangrijke rol. In Oostenrijk is er reeds geruime tijd sprake van een brede grondwetsherziening en er werden voorstellen geformuleerd tot hervorming van de Bundesrat. Eén van de punten van kritiek t.o.v. de Bundesrat was dat haar leden niet echt politiek onafhankelijk zijn t.o.v. hun partij. Er kan een loyauteitsconflict zijn tussen de belangen van de partij en de belangen van de deelstaat. Belangrijk is het werk van de 'Österreich Konvent', een werkgroep belast met het opstellen van een tekst inzake een herziening van de Grondwet. Haar rapport werd voorgesteld begin 2005. Voormeld rapport werd behandeld in een speciale commissie van de Nationalrat waarin ook vertegenwoordigers van de Bundesrat aanwezig waren. De werkzaamheden van deze commissie werden afgerond in juli 2006. Sedertdien werden er federale verkiezingen gehouden en is er een nieuwe regering aangetreden, die in haar programma een grondwetsherziening voorziet. Daarbij zou o.a. de bevoegdheidsverdeling tussen de federale staat en de deelstaten worden gereorganiseerd en zou de autonomie van de deelstaten worden verstevigd. Eén en ander kan een weerslag hebben op de bevoegdheden van de Bundesrat. Verder zou ook aandacht worden besteed aan een betere samenwerking van de Nationalrat, de Bundesrat en de deelstaten bij het bepalen van het EU-beleid. Ook op het vlak van afsluiten van verdragen worden wijzigingen overwogen.

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Thans is er een ontwerp tot wijziging van de Grondwet van de expertengroep Staatshervorming en administratieve hervorming van de bondskanselarij waarin o.a. het laatstgenoemde punt aan bod komt. Aan een aantal andere punten wordt op regeeringsniveau nog verder gewerkt.

In de Verenigde Staten bestaat het Congres uit enerzijds het Huis van Afgevaardigden, die de bevolking van de federatie vertegenwoordigt, en anderzijds de Senaat die de lidstaten van de federatie vertegenwoordigt. De Amerikaanse Grondwet voorziet dat het Huis van Afgevaardigden verkozen wordt naar rato van de bevolking terwijl de Senaat een gelijk aantal van 2 vertegenwoordigers per staat telt, ongeacht het aantal inwoners. Het beginsel van gelijke vertegenwoordiging van elke staat in de Senaat wordt bovendien gewaarborgd door artikel 5 van de Grondwet, dat voorziet dat geen enkele staat de gelijkheid van stemmen in de Senaat ontnomen kan worden zonder haar goedkeuring. De Senaat telt dus 100 senatoren die de 50 staten van de federatie vertegenwoordigen. De senatoren worden in elke staat verkozen voor 6 jaar bij meerderheidsstemming voor één kandidaat in één verkiezingsronde. De Senaat is een permanente instelling die om de twee jaar voor één derde hernieuwd wordt. Elke kandidaat-senator moet minstens dertig jaar oud en negen jaar Amerikaans staatsburger zijn en verblijven in de staat in dewelke hij/zij een mandaat ambieert.

In het kader van de uitoefening van de wetgevende functie en voor de herziening van de Grondwet hebben de Senaat en het Huis van Afgevaardigden gelijkaardige bevoegdheden. Om wet te kunnen worden moet een wetsontwerp in een identieke formulering in de beide kamers aangenomen worden. De Grondwet voorziet evenwel dat enkel het Huis van Afgevaardigden initiatieven kan nemen m.b.t. financiën, ook al behoudt de Senaat een amenderings-en vetorecht (« origination clause »).

De Amerikaanse wetgevende procedure is extreem lang en complex. De te overschrijden obstakels alvorens een wetsontwerp wet kan worden zijn talrijk. De parlementaire commissies en subcommissies spelen een bijzonder belangrijke rol aangezien negen van de tien wetsontwerpen sneuvelen tijdens hun onderzoek in de commissie. In dit dossier worden enkel bepaalde aspecten van de wetgevende procedure geanalyseerd, die meer bepaald betrekking hebben op de Senaat. Men kan enerzijds de belangrijke rol van de « conference committee » opmerken. Het betreft een gemengde paritaire overlegcommissie die, ingeval van onenigheid tussen het Huis van Afgevaardigden en de Senaat, belast is met de uitwerking van een tekst die de goedkeuring van beide assemblees zou kunnen wegdragen. De voorstellen van deze commissie mogen daarna niet meer gewijzigd worden door de beide kamers, enkel in hun geheel goedgekeurd of verworpen. Anderzijds kan men opmerken dat, in tegenstelling tot het Huis van Afgevaardigden, waar de procedure van de debatten en de stemmingen nauwgezet gecontroleerd wordt, de Senaat gekenmerkt wordt door een praktijk van ongelimiteerde debatten en een quasi-absoluut amenderingsrecht. Dit heeft tot gevolg dat er zich in de Senaat zeer dikwijls problemen voordoen van parlementaire obstructie (« filibusteren ») die de goedkeuring van een wet aanzienlijk kunnen vertragen. Er bestaat een procedure tot beëindiging van de debatten maar deze vereist de goedkeuring van zestig van de honderd senatoren.

In het kader van de verhoudingen met de uitvoerende macht beschikt de Senaat over bepaalde specifieke prerogatieven die haar enigszins tot de raadgever en het

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

controleorgaan van de president maken en die haar op dit vlak een bepaalde superioriteit bezorgen t.o.v. het Huis van Afgevaardigden. Deze exclusieve bevoegdheden van de Senaat betreffen relatief belangrijke domeinen. Vooreerst voorziet de Gondwet dat de president de macht heeft om, na advies en goedkeuring van de Senaat, internationale verdragen te sluiten onder voorbehoud van de instemming van twee derde van de senatoren. Dit is een belangrijk prerogatief maar men stelt een tendens vast om eerder de voorkeur te geven aan de goedkeuring van uitvoerende akkoorden (« executive agreements »), voor dewelke de goedkeuring van de Senaat niet vereist is. Vervolgens voorziet de Grondwet ook dat bepaalde benoemingen die tot de presidentiële bevoegdheden behoren enkel kunnen gebeuren mits het advies en de instemming van de Senaat. Deze procedure is van toepassing op de aanwijzing van ambassadeurs, staatssecretarissen, rechters bij het hoogste gerechtshof en andere federale rechters en de benoeming van hoge functionarissen in de federale administratie.

Tenslotte moet de Senaat ook tussenkomen bij de afzetting van bepaalde gezagsdragers, met inbegrip van de president en de vice-president (« impeachment procedure »). Wanneer het Huis van Afgevaardigden beslist heeft om iemand in beschuldiging te stellen, komt het de Senaat toe om zich uit te spreken over een eventuele afzetting. Hiervoor is een tweederde meerderheid vereist.

R. Van Nieuwenborgh

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

BELGIË

Wetgeving

Artikels 36, 42 tem 60, 67 tem 84, 143 en 174 van de Grondwet

Wet van 6 april 1995 houdende inrichting van de parlementaire overlegcommissie bedoeld in artikel 82 van de Grondwet en tot wijziging van de gecoördineerde wetten op de Raad van State

Artikels 87 bis en 211 tem 222 van het Kieswetboek van 12 april 1894

http://www.just.fgov.be/index_nl.htm (rubriek geconsolideerde wetgeving)

Reglement van de Senaat

http://www.senate.be/doc/reglement_nl.html

Rechtsleer

Een andere senaat. Suggesties van achttien grondwetsspecialisten.

http://www.senate.be/doc/magazine/2002_8/n08-09.html

http://www.senatoren.be/doc/misc/hervorming_grondwet_12-11-2001.html

Hervorming van de Senaat

http://www.senate.be/doc/magazine/2002_8/n08-08.html

Links

<http://www.senate.be>

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

DUITSLAND

Wetgeving

Grundgesetz : art. 23, art. 29(7), art. 32, art. 35, art. 37, art. 43, art. 50 tem 53a, art. 59, art. 61, art. 70 tem 91b, art. 94, art. 96 (5), art. 104a tem 115l

<http://www.jura.uni-sb.de/BIJUS/grundgesetz/>

http://www.bundestag.de/htdocs_f/parlement/fonctions/cadre/loi_fondamentale.pdf

Gesetz über die Zusammenarbeit von Bund und Ländern in Angelegenheiten der Europäischen Union

http://www.bundesrat.de/cln_050/nn_9548/DE/struktur/recht/euzblg/euzblg-node.html?__nnn=true

Geschäftsordnung des Bundesrates

http://www.bundesrat.de/cln_050/nn_9548/DE/struktur/recht/go/go-node.html?__nnn=true

Commentaar

Rôle et fonctionnement du Bundesrat-Organe constitutionnel fédératif

http://www.bundesrat.de/nn_12208/FR/funktionen-fr/funktionen-fr-node.html?__nnn=true

Attributions

http://www.bundesrat.de/cln_051/nn_12272/FR/funktionen-fr/aufgaben-fr/aufgaben-fr-node.html?__nnn=true

Fonctionnement

http://www.bundesrat.de/cln_051/nn_12856/FR/funktionen-fr/arbeitsweise-fr/arbeitsweise-fr-node.html?__nnn=true

Procédure législative

http://www.bundesrat.de/nn_12858/FR/funktionen-fr/gesetzgebung-fr/gesetzgebung-fr-node.html?__nnn=true

Organisation

http://www.bundesrat.de/cln_051/nn_12860/FR/organisation-fr/organisation-fr-node.html?__nnn=true

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Conférences et organes nationaux

http://www.bundesrat.de/cln_051/nn_12274/FR/national-fr/national-fr-node.html?_nnn=true

Europe/ international

http://www.bundesrat.de/nn_12276/FR/europa-int-fr/europa-int-fr-node.html?_nnn=true

Was bedeutet eigentlich...

http://www.bundesregierung.de/nn_66130/Content/DE/StatischeSeiten/Breg/Reformprojekte/foederalismusreform-2007-01-16-was-bedeutet-eigentlich-4.html

Modernisation de l'ordre fédéral : mission accomplie

http://www.bundesregierung.de/nn_5706/Content/FR/Artikel/2006/06/2006-06-30-erfolgreiche-modernisierung-der-bundesstaatlichen-ordnung.html

Die Mitwirkungsrechte des Bundesrates im Gesetzgebungsverfahren nach Inkrafttreten der Föderalismusreform

http://www.bundesrat.de/cln_050/nn_8396/DE/service/thema-aktuell/06/mitwirkung.html

Mehrheit für Föderalismusreform im Bundesrat

http://www.bundesrat.de/cln_050/nn_8344/DE/service/thema-aktuell/06/Foedreform.html

En Allemagne, un compromis met un terme à l'impasse sur le fédéralisme

http://www.forumfed.org/pubs/V5N3-f.pdf?bcsi_scan_93A2D2C1F9919832=0&bcsi_scan_filename=V5N3-f.pdf

Föderalismusreform und Grundgesetz

<http://www.bundestag.de/interakt/infomat/schriftenreihen/downloads/foedreform.pdf>

Bicamérisme et fédéralisme en mutation-tendances et réformes envisagées(2005),p.231-239

http://www.senateurope.org/precedentes/berlin_2005/Bundesrat_Dokum_A5.pdf

Une composition différente des chambres dans les parlements bicaméraux comme pré-condition de leur efficacité ? (octobre 2003), p. 49-53

http://www.senateurope.org/precedentes/prague_2003/actes_fr.rtf

Government control by Upper Chambers (february 2003)

http://www.senateurope.org/eng/compterendu_madrid2003_en.pdf

La participation des chambres hautes à l'élaboration de la loi (oct. 2001)

<http://www.senat.fr/lc/lc95/lc95.html>

Biliotheek van het federaal Parlement
De Senaat in een federale structuur
dossier nr. 110 – 08.10.2007

ZWITSERLAND

Wetgeving

Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999 (zie art. 148-173)

<http://www.admin.ch/ch/f/rs/c101.html>

Loi sur l'Assemblée fédérale du 13 décembre 2002

http://www.admin.ch/ch/f/rs/c171_10.html

Règlement du Conseil des Etats

http://www.admin.ch/ch/f/rs/c171_14.html

Rechtsleer

Links

<http://www.parlament.ch>

<http://www.parlament.ch/homepage/ra-sr-staenderat.htm>

<http://www.admin.ch/ch/f/rs/1/171.21.fr.pdf>

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

OOSTENRIJK

Wetgeving

Bundes-Verfassungsgesetz : art. 15(6), art. 23c tem 23f, art. 34 tem 59b, art.75, art. 140, art. 140a

[http://www.ris.bka.gv.at/taweb-cgi/taweb?x=d&o=l&v=bnd&db=BND&q={\\$QUERY}&sl=1500&t=doc2.tmpl&s=\(20070424%3E=IDAT%20und%2020070424%3C=ADAT\)%20und%20\(10000138\):GESNR%20und%20\(0\):PARA&s=BND%FFSORT+%FF\(20070424%3E=IDAT%20und%2020070424%3C=ADAT\)%20und%20\(10000138\):GESNR%20und%20nicht%20\(0\):PARA](http://www.ris.bka.gv.at/taweb-cgi/taweb?x=d&o=l&v=bnd&db=BND&q={$QUERY}&sl=1500&t=doc2.tmpl&s=(20070424%3E=IDAT%20und%2020070424%3C=ADAT)%20und%20(10000138):GESNR%20und%20(0):PARA&s=BND%FFSORT+%FF(20070424%3E=IDAT%20und%2020070424%3C=ADAT)%20und%20(10000138):GESNR%20und%20nicht%20(0):PARA)

http://www.ris.bka.gv.at/erv/erv_1930_1.pdf
(bijgewerkt tot Bundesgesetzblatt 100/2003)

Rules of procedure of the federal council

http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657783&_dad=portal&_schema=PORTAL

Ontwerp van de expertengroep

Entwurf der Expertengruppe Staats- und Verwaltungsreform im Bundeskanzleramt
Stand 23. juli 2007

Bundesverfassungsgesetz, mit dem das Bundes- verfassungsgesetz geändert und ein Erstes Bundesverfassungsrechtsbereinigungsgesetz erlassen wird

http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=908,6614640&_dad=portal&_schema=PORTAL

Commentaar

The federal council

http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657842&_dad=portal&_schema=PORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr

The federal council-responsabilities and legal principles

http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657757&_dad=portal&_schema=PORTAL

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Presidium of the federal council-Responsibilities and legal principles

[http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657776&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657776&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Conference of Presidents of the federal council- Responsibilities and legal principles

[http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657780&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657780&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Matters for debate by the federal council-Legal principles

[http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657785&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlinkom.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657785&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Plenary sessions of the federal council- Responsibilities and legal principles

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657774&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657774&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Federal council committees- Responsibilities and legal principles

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657759&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657759&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Federal council parliamentary inquiries- Responsibilities and legal principles

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657769&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657769&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Federal council and federal government-General information

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657763&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657763&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Federal council and Provinces- General information

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657766&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657766&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Federal council and constitutional court

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657768&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657768&_dad=portal&_schema=PORTAL)

The Federal Assembly

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657843&_dad=portal&_schema=P
ORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657843&_dad=portal&_schema=PORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr)

Parliament and the European Union-General information

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,658159&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,658159&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Links between Austrian Parliament and European Parliament

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,658169&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,658169&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Parliamentary control

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657848&_dad=portal&_schema=P
ORTAL](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657848&_dad=portal&_schema=PORTAL)

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657848&_dad=portal&_schema=P
ORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657848&_dad=portal&_schema=PORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr)

Parliament and federal executive power

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657846&_dad=portal&_schema=P
ORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657846&_dad=portal&_schema=PORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr)

The stages of legislation

[http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657841&_dad=portal&_schema=P
ORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr](http://www.parlament.gv.at/portal/page?_pageid=1033,657841&_dad=portal&_schema=PORTAL&P_TEXT=1&P_MEHR=J#mehr)

Programme of the Austrian federal government 2007-2010

<http://www.bundestkanzleramt.at/DocView.axd?CobId=19879>

Österreich Konvent-Teil 3 Beratungsergebnisse, p.46-49, p.63-64, p.129-133, p.179-184

[http://www.konvent.gv.at/pls/portal/docs/page/K/DE/ENDB-K/ENDB-
K_00001/imfname_036112.pdf](http://www.konvent.gv.at/pls/portal/docs/page/K/DE/ENDB-K/ENDB-K_00001/imfname_036112.pdf)

Bicamérisme et fédéralisme en mutation- tendances et réformes envisagées (2005),
p. 253-259

http://www.senateurope.org/precedentes/berlin_2005/Bundesrat_Dokum_A5.pdf

The role of upper chambers of national parliaments in the European Union and in the
process of the European integration (25 may 2004), p.24-26

http://www.senateurope.org/precedentes/varsovie_2004/compterendu_varsovie2004.pdf

La participation des chambres hautes à l'élaboration de la loi (oct. 2001)

<http://www.senat.fr/lc/lc95/lc95.html>

Bibliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

VERENIGDE STATEN

Wetgeving

Constitution of the United States (Articles I, II, V, amendment XVII)

<http://www.law.cornell.edu/constitution/constitution.table.html#articlev>

Standing rules of the Senate (Rules XXII, XXVIII, XIX, XXX, XXXI)

<http://rules.senate.gov/senaterules/>

Rechtsleer

- Algemeenheden

The legislative branch

<http://usinfo.state.gov/products/pubs/outusgov/ch4.htm>

Evolution of the American Parliament

<http://home.gwu.edu/~rocket/American%20Parliament.doc>

- Samenstelling

The United States Senate and the problem of equal state suffrage

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3805/is_200603/ai_n17175275/print

- Wetgevingsprocedure

The amending process in the senate (2007)

<http://www.senate.gov/reference/resources/pdf/98-853.pdf>

The legislative process on the senate floor: an introduction (2006)

<http://www.senate.gov/reference/resources/pdf/96-548.pdf>

House and senate rules of procedure: a comparison (2005)

<http://www.senate.gov/reference/resources/pdf/RL30945.pdf>

The constitutional option to change senate rules and procedures: a majoritarian means to overcome the filibuster (2005)

http://www.law.harvard.edu/students/orgs/jlpp/Gold_Gupta_JLPP_article.pdf

A constitutional defense of "entrenched" senate rules governing debate (2004)

<http://www.student.virginia.edu/~jalopy/PDFs/20-1/001-029.PDF>

Cloture: its effect on senate proceedings (2003)

<http://www.senate.gov/reference/resources/pdf/98-424.pdf>

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Filibusters and cloture in the Senate (2003)

<http://www.senate.gov/reference/resources/pdf/RL30360.pdf>

Conference committee and related procedures: an overview (2001)

<http://www.llsdc.org/sourcebook/docs/CRS-96-708.pdf>

Senate floor procedure: a summary (2001)

http://lugar.senate.gov/services/pdf_crs/Senate_Floor_Procedure.pdf

- Specifieke bevoegdheden

Verdragen

<http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Treaties.htm>

Senate consideration of treaties (2003)

<http://www.senate.gov/reference/resources/pdf/98-384.pdf>

Treaties and other international agreements: the role of the United States senate (2001)

http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/congress/treaties_senate_role.pdf

Benoemingen

<http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Nominations.htm>

Evolution of the senate's role in the nomination and confirmation process: a brief history (2005)

http://digital.library.unt.edu/govdocs/crs/data/2005/upl-meta-crs-6156/RL31948_2005Mar29.pdf

Senate confirmation process: an overview (2003)

http://lugar.senate.gov/services/pdf_crs/Senate_Confirmation_Process_An_Overview.pdf

Senate consideration of presidential nominations: committee and floor procedure (2003)

<http://www.llsdc.org/sourcebook/docs/CRS-RL31980.pdf>

Impeachment

http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Senate_Impeachment_Role.htm

An overview of the impeachment process (2005)

http://www.opencrs.com/rpts/98-806_20050420.pdf

Biliotheek van het federaal Parlement
De Senaat in een federale structuur
dossier nr. 110 – 08.10.2007

Links

US Senate

<http://www.senate.gov/>

Congressional research service reports on congress and its procedure

<http://www.llsdc.org/sourcebook/CRS-Congress.htm>

Biliotheek van het federaal Parlement
De Senaat in een federale structuur
dossier nr. 110 – 08.10.2007

BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS

België

- Samenstelling en bevoegdheden van de Senaat

VANHEE, Dieter, De rol van de Vlaamse gemeenschapssenatoren in de Belgische federale staatsstructuur tijdens de legislatuur 1995-1999, in : Res Publica, 2004, nr. 1, p. 122-141

DESCHOUWER, Kris, De nieuwe Belgische senaat, in : Samenleving en politiek, 1996, nr. 4, p. 42-46

VANDERNACHT, Pascale, VAN NIEUWENHOVE, Jeroen, La réforme des assemblées législatives à la lumière des révisions constitutionnelles de 1993, in : Revue belge de droit constitutionnel, 1994, nr. 1-2, p. 65-96

COLLA, Emmanuel, SCHOLSEM, Jean-Claude, La réforme du système bicaméral belge de 1993, in : Administration publique, 1994, nr. 2-3, p. 205-222

SUETENS, L-P., De hervorming van het tweekamerstelsel, in : Het federale België na de vierde Staatshervorming, Brugge, die Keure, 1993, ISBN 90-6200-719-8, p. 145-162

- Wetgevingsprocedure

ERDMAN, Fred, Le mythe du bicaméralisme, in : Journal des tribunaux , 2007, nr. 6265, p. 296-298

CABOOR, P.D.G., VAN DER HULST, M., Naar een nultolerantie voor gemengde wetsontwerpen en -voorstellen ?, in : Tijdschrift voor Wetgeving, 2006, nr. 2, p. 209-216

DELTOUR J., VAN NIEUWENHOVE J., WOUTERS M., Vijf jaar nieuwe wetgevingsprocedure (deel 1), in : Tijdschrift voor Wetgeving, 2000, nr. 5, p. 96-124

DELTOUR J., VAN NIEUWENHOVE J., WOUTERS M., Vijf jaar nieuwe wetgevingsprocedure (deel 2), in : Tijdschrift voor Wetgeving, 2000, nr. 9, p. 260-281

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

- Voorstellen tot hervorming van de Senaat

VAN NIEUWENHOVE, Jeroen, Bevoegdheidsverdeling en verdragen, in : Internationale betrekkingen en federalisme : staatsrechtconferentie 2005, Gent, Larcier 2006, ISBN 2-8044-2020-5, p. 137-146

POPELIER, Patricia, De wet juridisch bekeken, Brugge, Die Keure, 2004, ISBN 90-5958-579-8

CADRANEL, Benjamin, La déclaration de révision de la Constitution d'avril 2003, in : Courrier hebdomadaire du CRISP, 2003, nr. 1811-1812, p. 25-34

VUYL, Hendrik, STANGHERLIN, Katrien, Vers une sixième réforme de l'Etat ? Réflexions sur l'accord dit de renouveau politique du 26 avril 2002, in : C.D.P.K., 2002, nr. 2, p. 272-279

Welke hervormingen voor de Senaat ? Voorstellen van 16 grondwetsspecialisten, Brussel, Bruylant, 2002, ISBN 2-8027-1621-2

Duitsland

UTERWEDDE, Henrik, Comment réformer le fédéralisme ?, in : Documents, 2006, nr. 2, p. 5-9

BROEKSTEEG, Hansko, KNIPPENBERG, Erik, The role of the Senate in the legislative process, in : Maastricht Journal of european and Comparative law, 2006, nr. 2, p. 219-237

PRAKKE L., KORTMANN, C.A.J.M., Het staatsrecht van de landen van de Europese Unie, Deventer, Kluwer, 2004, ISBN 90-268-4076-4

KNIPPENBERG, Erik, De Senaat : rechtsvergelijkend onderzoek naar het House of Lords, de Sénat, de Eerste Kamer en de Bundesrat, Den Haag, Sdu, 2002, ISBN 90-5409-332-3

DE HAESELEER, Hilde, Rol en functie van de nieuwe Belgische Senaat. Federale overlegstructuren in vergelijkend perspectief, Vrije Universiteit Brussel, Academiejaar 1998-1999.

Eindverhandeling tot het bekomen van de graad van licentiaat in de Politieke Wetenschappen.

Biliotheek van het federaal Parlement

De Senaat in een federale structuur

dossier nr. 110 – 08.10.2007

Zwitserland

AUBERT, J.-F., Petit commentaire de la Constitution fédérale de la Confédération Suisse du 18 avril 1999, Zürich, Schulthess, 2003

KRIESI, Hanspeter, The Federal Parliament : the limits of institutional reform, in : West-European Politics, April 2001, nr. 2, p. 59-76

AUER A., MALINVERNI G., HOTTELIER, M., Droit constitutionnel suisse, volume I, l'Etat, Berne, Staempfli Editions, 2000, ISBN 3-7272-0995-X

Oostenrijk

PRAKKE L., KORTMANN, C.A.J.M., Het staatsrecht van de landen van de Europese Unie, Deventer, Kluwer, 2004, ISBN 90-268-4076-4

Verenigde Staten

- Algemeenheden

ORBAN, Edmond, FORTMANN, Michel, Le système politique américain, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal, 2001, ISBN 2-7606-1800-5

BOON, P.J., Amerikaans staatsrecht, Zwolle, Tsjeenk Willink, 2001, ISBN 90-271-5313-2

MICHELOT, Vincent, Le Sénat des Etats-Unis : des limites de la représentativité, in : Revue politique et parlementaire, nr. 1007, juillet-août 2000, p. 29-40

- Wetgevingsprocedure

BOVEND'EERT, P.P.T., De wetgevingsprocedure in de Verenigde Staten van Amerika, in : RM Themis, 1993, nr. 8, p. 384-404